

УДК 372. 894

DOI 10.31494/2412-9208-2020-1-1-185-193

THE FORMATION OF STUDENTS' CHRONOLOGICAL COMPETENCE AT THE LESSONS DURING STUDYING THE HISTORY OF UKRAINE.

ФОРМУВАННЯ ХРОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Tetiana SHOLOIKO,

teacher of the highest category,
senior teacher

<https://orcid.org/0000-0003-3743-7532>

sholoiko.tatiana@gmail.com

*Institution of secondary education
№ 20*

✉ 103 Franko St.,

Berdiansk, Zaporizhzhia region

Тетяна ШОЛОЙКО,

учитель вищої категорії, старший
вчитель

*Заклад загальної середньої освіти
№ 20*

✉ вул. Франка, 103, м. Бердянськ,

Запорізька область

Original manuscript received: January 17, 2020

Revised manuscript accepted: February 11, 2020

ABSTRACT

The article is dedicated to research competency-oriented methods of teaching history at school and development of methodological recommendations for study the chronology at history lessons as a form of formation chronological competence.

To solve outline problems there were applied methods of analysis and generalization historical and pedagogical literature, regulatory documents, structural and logical analysis.

Based on the study of theoretical and practical aspects – modern education at school is based on the competency – oriented training, where the main role are the competences which form in the process of learning. Among the most important subject competences there is chronological, which helps pupils to navigate in the time space. The aim of subject competence depends on skills formation, that would help to solve problems, analyze and act according to pupils' skills satisfying their social needs. Having well-developed subject competence, pupils can apply them in educational activities and in everyday life. Learning chronological competence should happen gradually using different working methods starting from the simplest and finishing with difficult tasks.

For the effective teacher's work with students at the history lessons, there were installed priority tasks for each age category. On the basis of the conducted researches there were formed stages of molding chronological competences. There were exercises that appropriate their using for successful completion of the object. The presented exercises in this article will contribute to the formation of chronological competency at the history lessons. These exercises will help pupils to understand and logically distribute events in history, establish a cause and effect chain. This means, that pupils won't study a specific date, but they'll be able to understand what was happening at that time.

Finally, the formation process of chronological student's competence at the history lessons are not fully explored. So, further, we look forward to a deeper analysis of the problem.

Keywords: *chronological competence, history lessons / events, subject competences, historical tasks.*

Для сталого розвитку української держави важливим кроком є формування національно свідомої особистості. Сучасна вітчизняна освіта ставить за пріоритет компетентісно-орієнтоване навчання [Баханов, 2012]. Важливим є те, що сформовані на уроках компетентності в майбутньому повинні допомагати випускнику орієнтуватись по життю [Пометун, 2018]. Адже компетентність передбачає вміння застосовувати набуті знання, вміння, досвід та способи діяльності на практиці [Пометун, 2007].

Над визначенням терміна та значення компетентності працювали І. Зимня, А. Маркова, які довелили: компетентність – це поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, що застосовуються в повсякденному житті.

Проблемі дослідження реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі як вагомому чиннику формування особистості учня присвячені праці С. Бондар, А. Хуторського. Учені О. Пометун, В. Власов, Н. Гупан, Т. Білоцерківець, Г. Яковенко презентували формування хронологічної компетентності на уроках історії. Однак, як свідчить аналіз наукових джерел, недостатньо дослідженими залишаються питання формування циклу завдань з розвитку хронологічного мислення школярів як необхідного складника відповідної компетентності.

Метою статті є дослідження компетентісно-орієнтованих методик навчання історії в школі та розроблення методичних рекомендацій для вивчення хронології на уроках історії як засобу формування хронологічної компетентності.

Методи та методики дослідження. Для розв'язання окреслених проблем та досягнення поставленої мети було застосовано ряд методів: аналіз та узагальнення історико-педагогічної літератури, нормативних документів; структурно-логічний аналіз.

Результати та дискусії. Одним із результатів освітньої діяльності учнів є набуття компетентностей. Дослідники виділяють такі класи компетентностей: а) ключові – ті, що стосуються спільного освітнього процесу; б) міжпредметні – ті, що стосуються певних навчальних предметів; в) предметні – ті, що стосуються конкретного навчального предмета [Білоцерківець, 2014].

Мета предметної компетентності полягає у формуванні вмінь та навичок, які б допомагали вирішувати проблеми, аналізувати та діяти відповідно до здібностей учня, задовольняючи його соціальні потреби. Маючи добре розвинені предметні компетентності, школярі із упевненістю можуть застосовувати їх в освітній діяльності та повсякденному житті.

Предметні компетентності формуються залежно від специфіки предмета, відповідно на уроках історії вони проявляються в здатності учня самостійно осмислювати історичні та культурні процеси на території України в контексті світової історії [Пометун, 2014], формуванні почуття гідності та рис відповідального громадянина, соціально адаптованої особистості.

Українські вчені виділяють такі предметні компетентності з історії [Пометун, 2006] (рис. 1):

Рис. 1 Предметні компетентності з історії

Виходячи із зазначених компетентностей у навчанні історії, актуальним є поняття формування хронологічної компетентності на уроках історії [Власов, 2007], адже хронологія характерна лише історичній науці, оскільки жоден інший шкільний предмет не встановлює часовий простір, не зіставляє дати з подіями та не визначає епохи. Під час формування хронологічної компетентності важливим компонентом є відтворення в уяві учня послідовності подій, уміння орієнтуватись у них, аналізувати процеси та створювати характеристики явищ чи історичних діячів [Пометун, 2014]. Якщо діти на практиці володітимуть хронологічними вміннями, то зможуть визначати місце і час тих чи інших подій, процесів, аналізувати та синхронізувати їх, робити висновки, а це, у свою чергу, дасть можливість у подальшому самостійно, спираючись на досвід та знання, приймати важливі рішення та відповідати за свої вчинки.

Історія – це наука, яка вивчає події в просторі та часі від найдавніших часів до сьогодення. Локалізація подій у часі – комплекс специфічних умінь учнів, які передбачають [Білоцерківець, 2014]: визначеність тривалості й послідовності подій; порівняння історичних подій між собою; порівняння процесів з певним періодом історії; порівняння однотипних процесів вітчизняної історії та всесвітньої історії; складання хронологічних та синхроністичних таблиць.

Формувати хронологічні вміння слід послідовно, поступово ускладнюючи завдання. Вже з п'ятого класу на уроці історії учитель повинен орієнтувати учнів на основні завдання, які ставляться перед

ними в повсякденному житті. І тут у нагоді стануть елементарні знання: визначати рік та дату якоїсь події, співвідносити рік зі століттям, встановити, як давно чи недавно була подія. Це буде *першим кроком* до оволодіння хронологічною компетентністю.

Приклад:

- 988 рік – X століття;
- 1240 рік – XIII століття;
- 1991 рік – XX століття.

З кожним роком навчання завдання з хронології ускладнюються та урізноманітнюються. *Другим кроком* у виконанні вправ на формування хронологічної компетентності є робота зі стрічкою часу, тобто визначення часу події (рис. 2).

Приклад:

- 1654 рік – підписання Березневих статей;
- 1616 рік – морський похід Коношевича-Сагайдачного, який зруйнував Кафу;
- 1709 рік – битва під Полтавою.

Рис. 2 Приклад стрічки часу

Важливим умінням у формуванні хронологічної компетентності є визначення подібних процесів у різних країнах і синхронізація їх. Це буде *третьим кроком*, який у процесі роботи дасть змогу дітям робити висновки та аналізувати подібні явища в різних країнах.

Четвертий, не менш важливий, *крок* – встановлювати причинно-наслідковий ланцюг подій. Школярі при цьому зможуть визначати як подію, так і причину, чому вона відбулася, а потім, які наслідки спричинила (рис. 3).

КИЇВСЬКЕ ПОВСТАННЯ (1113)

Рис. 3 Приклад встановлення причинно-наслідкового ланцюга подій

П'ятим кроком буде вміння співвідносити історичні факти з періодом, явищем або процесом. Такі завдання можна виконувати, якщо школярі знають особливості періоду, що зумовлює здатність аналізувати синхронізувати та узагальнювати факти, прослідковуючи зв'язок з

попередніми історичними подіями.

Робота щодо набуття учнями предметних компетентностей триває протягом усього освітнього періоду, але з поступовим ускладненням. Зусилля вчителя під час роботи з дітьми повинні бути спрямовані на формування в них умінь розглядати суспільні явища в розвитку та конкретно – в історичних умовах певного часу; порівнювати історичні події, явища з періодами (епохами), орієнтуватись у науковій періодизації історії; використовувати її як спосіб пізнання історичного процесу [Пометун, 2018].

Розробляючи конспект уроку, вчитель має розуміти, що вивчення хронології повинно пояснювати послідовність та причину подій. Тому важливо, щоб учні запам'ятовували дати, розуміючи їх. Для цього можливе використання різноманітних хронологічних таблиць. Це буде *шостий крок* у формуванні хронологічних уявлень школярів.

Важливим елементом формування хронологічної компетентності школярів під час вивчення історії України є вміння складати хронологічні таблиці, що розуміються як засіб умовної наочності та спосіб письмової фіксації послідовності історичних подій, явищ, процесів [Власов, 2007].

Учні старших класів, використовуючи набуті знання і вміння, можуть складати різні хронологічні таблиці. Зведені таблиці – це найпростіший спосіб узагальнювати дати та події. Такі таблиці створюються у дві колонки (табл. 1).

Таблиця 1.

Приклад зведеної таблиці

Дата	Подія
1861 рік	Відміна кріпосного права в Російській імперії

Різновидами хронологічних таблиць можуть бути завдання на встановлення співвіднесеності дати з подією, історичним діячем, пам'яткою культури тощо.

Приклад:

1489 – битва під Оршею;

1514 – Кревська унія;

1410 – перша згадка про козаків;

1385 – Грюнвальдська битва.

Таблиці, які дають змогу систематизувати дати, події та процеси окремих тем з історії, називаються тематичними [Пометун, 2014]. Створення таких таблиць дає учню можливість отримати більш глибокі знання певних історичних процесів, проаналізувати й оцінити їх значення [Пометун, 2014]. Такі таблиці мають розширений формат (табл. 2). Наприклад:

Таблиця 2.

Приклад тематичної таблиці

«Культура України кінця 18 – першої половини 19 століття»			
Галузь культури	Прізвища діячів	Місце, де створено витвір мистецтва	Витвір мистецтва

Ще одним різновидом таблиць є синхронізовані, які можна використовувати, починаючи з дев'ятого класу, для порівняння однакових

процесів в Україні та інших країнах (табл. 3).

Таблиця 3.

Приклад синхронізованої таблиці

«Київська Русь та Галицько-Волинська держава»		
Питання для порівняння	Київська Русь	Галицько-Волинська держава
Політика		
Соціально-економічне життя		
Міжнародні справи		

Сьомим кроком є розв'язання хронологічних задач на закріплення в пам'яті учнів дат.

Приклад:

Задача: До дати, коли королева Ядвіга вигнала з Галичини угорських правителів, додати дату підписання Кревської унії та відняти дату Грюнвальдської битви, ми отримаємо ще одну важливу подію. Що це за подія?

Відповідь: $1387+1385-1410=1362$ (Битва на р. Сині Води).

Інший варіант хронологічних задач – це рівняння, в якому замість букв необхідно підставити відомі дати.

Приклад:

$$(A-10):4+(B+8)-B+981=G$$

A – Битва під Дорогочином;

B – Зруйнування Києва монголами;

B – помер Данило Галицький;

G – наслідок усіх подій.

Розв'язання та відповідь: $(1238 - 10) : 4 + (B+8) - B + 981 = 1272$;

G – перенесення столиці до Львова сином Данила.

Як різновид хронологічних задач можна використати ті, які вимагають від учнів пошуку дати, що криється за числом.

Приклад:

Тема: «Національно-визвольна війна Б. Хмельницького»

Дано: Декілька пар цифр: 25, 16, 8, 18, 22, 5.

Завдання:

1. Необхідно визначити, яка подія сталася у році, що означає суму +1560.

2. Дібрати до кожної цифри місяць та рік події, а потім виконати дію.

Зразок відповіді:

Сума чисел – $(94 + 1560=1654)$ – рік укладення українсько – московського міждержавного договору.

25. 01. 1648 р. – Б. Хмельницький оволодів Запорізькою Січчю;

16. 05. 1648 р. – Корсунська битва;

08. 08. 1649 р. – Зборівський договір;

18. 09. 1651 р. – Білоцерківський мирний договір;

22. 05. 1652 р. – Битва під Батогом;

05. 12. 1653 р. – укладення усного договору між татарами та польським королем.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що набуття учнями хронологічної компетентності повинно включати сім стадій – кроків, кожен з яких буде сигналізувати перехід на новий рівень розуміння та сформованість умінь (рис. 4).

Рис. 4. Стадії набуття учнями хронологічної компетентності під час вивчення історії України

Усі розроблені вище прийоми добре сприятимуть формуванню хронологічної компетентності на уроках історії. Вправи допомагатимуть дітям розуміти, логічно розставляти події та явища в історії, встановлювати причинно-наслідковий ланцюг. А це значить, що учень вивчить не конкретну дату, а буде розуміти, що відбувалося в цей час.

Спираючись на оновлену програму викладання історії в школі від 21.02.2019 року, слід зауважити, що перед учнями п'ятого класу ставляться такі завдання: співвідносити рік-століття-тисячоліття, встановлювати тривалість події, розміщувати на шкалі часу події у хронологічній послідовності, встановлювати хронологічну послідовність за допомогою хронологічної таблиці, розв'язувати хронологічні задачі. Для учнів шостого класу пріоритетними визначені такі завдання: лічба часу в історії стародавнього світу, розв'язувати задачі на встановлення тривалості подій та віддаленості подій однієї від іншої в межах до нашої ери, віддаленість події від зазначеної дати з переходом через еру. Учні сьомого класу вже повинні виконувати такі завдання: створювати синхронізовану таблицю, співвідносити дати з подіями. Для восьмикласників легко буде виконати завдання на співвіднесеність подій історії України з європейськими процесами, створюючи синхронізовану хронологічну таблицю, визначати хронологічну послідовність подій, хронологічні межі періоду. А учні дев'ятого класу з легкістю можуть виконати завдання на синхронізацію подій та явищ історії України та європейської історії, обґрунтовувати хронологічні межі 19 століття, аналізувати різні процеси, порівнюючи їх. Для учнів старшої школи в програмі поставлені такі завдання: застосування знань і умінь встановлювати періодизацію; аналізувати місця, перебіг та результат

воєнних операцій; визначати синхронність подій (на території України, що входила до Російської та Австро-Угорської імперії і на Західному фронті), хронологічні межі (Української революції) та синхронізувати події; оперувати хронологічним та понятійним матеріалом для пояснення різних явищ певного періоду; визначати причинно-наслідковий ланцюг подій; встановлювати хронологію подій (Навчальна програма, 2019).

Висновки. На основі проведеного дослідження теоретичних та практичних аспектів встановлено, що сучасне навчання в школі базується на компетентнісно-орієнтованій парадигмі, де головну роль відіграють компетентності, що формуються в освітньому процесі. Серед найважливіших предметних компетентностей виділено хронологічну, яка допомагає учням зорієнтуватись у часовому просторі. Показано, що навчання хронологічної компетентності повинно відбуватись поступово, за допомогою різноманітних методів роботи, починаючи від найпростішого і закінчуючи складними завданнями. Для ефективної роботи вчителя з учнями у сфері формування компетентностей на уроках історії було встановлено пріоритетні завдання для кожного класу, виділено стадії формування хронологічної компетентності. Запропонували ряд вправ, які доцільно використовувати для успішної реалізації мети. Остаточо процес формування хронологічної компетентності учнів на уроках історії до сьогодні повністю не досліджено, тому в подальшому можливий більш глибокий аналіз проблеми.

Література

- 1.Баханов К. О. Теорія і практика запровадження компетентнісного підходу до навчання історії в школі : монографія / К. Баханов, С. Баханова, О. Барнінець, Н. Венцева, О. Гуренко, Д. Десятов, Г. Кашкар'ов, В. Мирошніченко, О. Мокрогуз, В. Нишета, А. Федчиняк; за заг. ред. К. Баханова. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. – 520 с.
- 2.Білоцерківець Т.А. Історія в датах (формування хронологічної компетентності на уроках історії) / Т.А. Білоцерківець. – (2014). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.slideshare.net/ssuser4fe418/ss-46720907>
- 3.Власов В. Час і течія річки не чекають людину (Перевірка хронологічних умінь у процесі тематичного контролю з історії в основній школі) / В. Власов // Історія в школах України. – 2007. – № 1. – С. 15–24.
- 4.Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник /О. І. Пометун, М. Гупан, В.С. Власов.- К.: ТОВ «КОВІ ПРІТ», 2018. – 208с.
- 5.Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті / О. Пометун // Історія в школах України. – 2007. – № 6. – С. 3–12.
- 6.Пометун О. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.
- 7.Пометун О. Формування предметної компетентності учнів у процесі навчання історії в основній школі / О. Пометун // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2014. – № 4. – С. 6–9.
- 8.Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи / Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – 2017 р. – 70 с.

References

1. Ваханов К., Ваханова С., Barninecz O., Vyenceva N., Gurenko O., Desyatov D., Kashkar'ov G., My'roshny'chenko V., Mokroguz O., Ny'sheta V., Fedchy'nyak A. (2012). Teoriya i prakty'ka zaprovadzhennya kompetentnissogo

pidxodu do navchannya istoriyi. *Donecz`k: LONDON-XXI*, 520 s.

2. Bilocerkevecz` T.A. Istoriya v datax (formuvannya xronologichnoyi komperentnosti na urokax istoriyi) *Elektronny`j resurs. Rezhym dostupu: <https://www.slideshare.net/ssuser4fe418/ss-46720907>*

3. Vlasov V. (2007). Chas i techiya richky` ne chekayut` lyudy`nu (Perevirka xronologichny`x umin` u procesi tematy`chnogo kontrolyu z istoriyi v osnovnij shkoli). *Istoriya v shkolax Ukrainy`*. 1. 15–24.

4. Pometun I., Gupan M., Vlasov V.S. (2018). Kompetentnisno oriyentovana metody`ka navchannya istoriyi v osnovnij shkoli: metody`chny`j posibny`k. *K.: TOV «KOVI PRIT»*. 208.

5. Pometun O. (2007). Kompetentnisny`j pidxid u suchasnij istory`chnij osviti. *Istoriya v shkolax Ukrainy`*. 6. 3–12.

6. Pometun O., Frejman G. O. (2006). Metody`ka navchannya istoriyi v shkoli. *K.: Geneza*. 328.

7. Pometun O. (2014) Formuvannya predmetnoyi kompetentnosti uchniv u procesi navchannya istoriyi v osnovnij shkoli. *Istoriya i suspil`stvoznavstvo v shkolax Ukrainy`*: teoriya ta metody`ka navchannya. 4. 6–9.

8. *Istoriya Ukrainy`. Vsesvitnya istoriya. 5–9 klasy` (2017). Navchal`na programa dlya zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv*. 70 s.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена є дослідженню компетентнісно-орієнтованих методик навчання історії в школі та розроблення методичних рекомендацій для вивчення на уроках історії хронології як засобу формування хронологічної компетентності.

Для розв'язання окреслених проблем було застосовано методи аналізу та узагальнення історико-педагогічної літератури, нормативних документів, структурно-логічний аналіз.

На основі проведеного дослідження теоретичних та практичних аспектів встановлено, що сучасне навчання в школі базується на компетентнісно-орієнтованій парадигмі, де головну роль відіграють компетентності, що формуються в освітньому процесі. Серед найважливіших предметних компетентностей виділено хронологічну, яка допомагає школярам зорієнтуватись у часовому просторі. Показано, що мета предметної компетентності полягає у формуванні умінь та навичок, які б допомагали вирішувати проблеми, аналізувати та діяти відповідно до здібностей учня, задовольняючи свої соціальні потреби. Маючи добре розвинені предметні компетентності, школярі із упевненістю можуть застосовувати їх у навчальній діяльності та повсякденному житті. Показано, що навчання хронологічної компетентності повинно відбуватись поступово, з допомогою різноманітних методів роботи, починаючи від найпростішого і закінчуючи складними завданнями. Для ефективної роботи вчителя з учнями в сфері формування компетентностей на уроках історії було встановлено пріоритетні завдання для кожного класу. На основі проведених досліджень було виділено стадії формування хронологічної компетентності. Запропонували ряд вправ, які доцільно використовувати для успішної реалізації мети. Представлені в статті вправи та педагогічні прийоми добре стриятимуть формуванню хронологічної компетентності на уроках історії, допомогатимуть дітям розуміти, логічно розставляти події та явища в історії, встановлювати причинно-наслідковий ланцюг. А це значить, що учень вивчить не конкретну дату, а буде розуміти, що відбувалося в цей час. Остаточно процес формування хронологічної компетентності учнів на уроках історії до сьогодні повністю не досліджено, тому в подальшому можливий більш глибокий аналіз проблеми.

Ключові слова: хронологічна компетентність, уроки історії, предметні компетентності, історичні задачі.